

Philippe Van Parijs

Université catholique de Louvain
Chaire Hoover d'éthique économique et sociale

Filosofie en de toekomst van België*

Streven, Antwerpen, 64, september, 1997, pp. 675-691.

Een derde ontmoeting

De eerste ontmoeting tussen de twee mannen gebeurde in China in september 1901. Eén van hen was, volgens de biograaf van de andere, "a man of definite opinions and far from submissive temperament. He was also a Belgian imperialist and zealous follower of King Leopold II, who was himself trying to carve a sphere of influence in the crumbling celestial empire". De andere – kort door de eerste beschreven als "une mâchoire" – was een jongere Amerikaanse zakenman die de Britse belangen in China verdedigde, met veel energie en veel minder scrupules. Deze eerste ontmoeting liep niet goed af: de twee mannen maakten ruzie en zouden later elkaar beschuldigen de Chinese belangen in de Kaiping koolmijnen op schandalige wijze te hebben opgeofferd.¹

De tweede ontmoeting nam plaats in Londen in oktober 1914 en liep – heel gelukkig voor ons – veel beter af.² Heel gelukkig voor ons, want door de efficiënte

* Licht gewijzigde schriftelijke versie van de plechtige lezing die binnen het kader van de Francqui Leerstoel Wijsbegeerte 1996-1997 gehouden werd op de Universiteit Antwerpen, 16 april 1997.

¹ Zie Nash (1983: 178-181; 1988: 25-26).

² Zie Nash (1988: 18-33)

medewerking tussen de twee mannen die toen in gang kwam ontstond een reusachtige hulpoperatie, die de Belgische bevolking heeft belet tijdens de eerste wereldoorlog te verhongeren en er daardoor voor zorgde dat de meesten tussen ons later geboren konden worden.

Deze reusachtige operatie liet op het einde van de oorlog aanzienlijke winsten over, die een derde ontmoeting mogelijk hebben gemaakt: vandaag, in Uw aanwezigheid. Want de oudere van de twee mannen was de Belgische zakenman en liberale politicus Emile Francqui, die later de baas zou worden van de Société Générale de Belgique en Minister van Financiën. En de jongere van de twee mannen was de Amerikaanse zakenman Herbert Hoover, die in 1928 tot President van de Verenigde Staten verkozen zou worden. Met het geld dat na de oorlog overbleef besloten ze een aantal stichtingen op te richten, waartussen de Hoover stichting en later de Francqui stichting, die respectievelijk middelen beschikbaar hebben gemaakt voor de Hoover leerstoel, waar ik aan de UCL de verantwoordelijke van ben, en voor de Francqui leerstoel, die het kader voor deze lezing biedt.

Nadat ik dus vanuit de Hoover leerstoel deze uitnodiging tot de Francqui leerstoel had aanvaard heb ik me natuurlijk onmiddellijk afgevraagd welk onderwerp het meest geschikt zou zijn – vooral voor de plechtige lezing van vandaag – om deze derde ontmoeting van Hoover en Francqui te vieren. Het moest uiteraard iets te maken hebben met filosofie, vermits de Hoover Leerstoel in het gebied van de ethiek opgericht is en de uitnodiging tot de Francqui Leerstoel van een Faculteit Wijsbegeerte en Letteren kwam.

Het moest ook trouw zijn aan de centrale doelstellingen die Hoover en Francqui nastreefden met de oprichting van hun stichtingen: de ontwikkeling van "nonsectarian" hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek in een land waar in die tijd praktisch geen enkel intellectueel contact bestond tussen de Université catholique de Louvain, de Université libre de Bruxelles en de twee Rijksuniversiteiten.³ In de loop van deze eeuw heeft deze vorm van sectarisme heelwat aan intensiteit verloren, onder andere door de rechtstreekse en onrechtstreekse invloed van de de initiatieven van Hoover en Francqui (inclusief de Belgian American Educational Foundation en de Universitaire Stichting). Maar tijdens de laatste decennia is een andere vorm van sectarisme stilaan gegroeid, die

³ Nash (1988: 206).

communicatie, discussie en medeweking vemoelijk heeft, niet tussen katholieke en vrijzinnige, maar tussen Vlaamse en franstalige academici. Het feit dat franstaligen naar Vlaanderen uitgenodigd worden binnen het kader van de Francquileerstoel (en omgekeerd) bewijst dat deze regelmatig daarvoor gebruikt wordt. Maar ik heb gedacht dat het niet ongepast zou zijn – integendeel – er een extreem gebruik van te maken door het delicaatste, gevoeligste onderwerp te kiezen wat deze vorm van sectarisme betreft: de toekomst van België.

Filosofen en de toekomst van België

Welk verband zou er echter kunnen bestaan tussen filosofie en de toekomst van België? Een denkbare strategie om een verband te leggen zou erin kunnen bestaan te gaan onderzoeken of er filosofen zijn die over dit nogal parochiaal onderwerp iets gezegd of geschreven zouden hebben. En er zijn er. Twee van de bekendsten zijn zelfs Antwerpenaars. Eén van hen studeerde in Leuven op het Institut supérieur de philosophie, behaalde er een doctoraat in de wijsbegeerte maar kreeg er geen baan en werd naar het buitenland gestuurd door de toenmalige voorzitter van het Instituut (Désiré, later Kardinaal Mercier), precies – schijnt het – omdat ze nogal uiteenlopende visies hadden op de toekomst van België.⁴ Een paar jaar later keerde hij terug naar België, waar hij van de filosofie naar de politiek overstapte – met enig succes, vermits hij o.a. jarenlang minister, voorzitter van de Kamer en zelfs burgemeester van Antwerpen is geweest. Zijn naam is – U hebt het vermoedelijk geraden – Frans Van Cauwelaert (1880-1961). Een heel verschillende andere mogelijke bron voor filosofisch denken over de toekomst van België is een artikel over "Le caractère des Belges" kort na de 2de wereldoorlog gepubliceerd in het tijdschrift van Jean-Paul Sartre, *Les Temps Modernes*,⁵ door de Leuvense filosoof (maar, naar ik me herinner, Beerschot supporter) Alphonse de Waelhens (1911-1981). En zonder te veel moeite zou men twijfelloos deze lijst gauw kunnen verrijken.

⁴ Zie Roemans & van Assche (1963: 40). Volgens Marnix Gijsen (1979: 108) – wellicht niet de betrouwbaarste bron – dacht Mgr Mercier "dat de Walen gemaakt waren om te heersen en de Vlamingen om te dienen".

⁵ Micha & de Waelhens (1949).

Een dergelijke historische benadering zou echter heel weinig in mijn stijl zijn. Ze zou zelfs een wijze om te filosoferen illustreren waar ik me als student, als navorser en nu als hoogleraar altijd tegen heb verzet, namelijk de reductie van de filosofie tot de geschiedenis van de filosofie. Voor mij bestaat de taak van de filosofen niet in het zorgvuldig interpreteren van wat oudere, liefst reeds overleden filosofen geschreven hebben, of beter nog – het nec plus ultra – in het interpreteren van de interpretatie door een eerste filosoof van de interpretatie door een tweede filosoof van wat een derde filosoof over een vierde filosoof geschreven heeft. Voor mij bestaat de taak van de filosofie er eerder in te filosoferen, zich met filosofische problemen bezig te houden, niet met filosofische auteurs. Wanneer een student mij komt vragen of hij of zij een thesis over een bepaalde auteur onder mijn leiding zou kunnen schrijven stuur ik hem of haar altijd terug naar huis met de volgende boodschap: "Probeer een filosofisch probleem te formuleren waar je niet op voorhand het antwoord op weet en dat je belangrijk en boeiend genoeg vindt om er een aantal maanden of jaren van jouw leven aan te wijden – gedeeltelijk natuurlijk, om niet te naïef te werk te gaan, door meer dan vluchtig te gaan lezen wat anderen, nu en vroeger, erover geschreven hebben, maar vooral door daar zelf, met jouw eigen middelen, kritisch over na te denken."⁶

Leren sterven

Deze comfortabele historische strategie ("Wat hebben andere filosofen over de toekomst België gezegd?") zal ik me dus verbieden. Hoe kunnen we dan anders een verband leggen tussen filosofie en de toekomst van België? Misschien door ons eerst af te vragen wat filosofie is, wat haar centrale opdracht is, wat haar centrale problemen zijn. Een sombere suggestie komt dan onmiddellijk voor de geest. Voor Socrates, bij voorbeeld, de grote vader van ons allen filosofen, "doen degenen die zich op de juiste manier aan de wijsbegeerte wijden [...] niets anders als oefenen om te sterven en dood te zijn".⁷ Deze opvatting van filosofie als voorbereiding tot de

⁶ Deze boodschap wordt uitvoeriger voorgesteld in Van Parijs (1992).

⁷

"... οσοι τυγχανουσιν ορθως απομενοι φιλοσοφιας ... ουδεν αλλο αυτοι επιτηδευουσιν η αποθνησκειν τε και τεθναι." (Plato, *Phaidon*, 64a).

dood, populair gemaakt door het beroemde XXste Essai van Montaigne, keert regelmatig terug in filosofische meditaties van Cicero tot heden.⁸ Vanuit deze standpunt wordt het mogelijk verband tussen filosofie en de toekomst van België dan duidelijk: Kunnen wij in de wijsbegeerte hulpbronnen vinden om ons voor de dood van België voor te bereiden?

Tussen de dood van een persoon – waar Socrates, Cicero en hun opvolgers het over hadden – en de dood van een institutionele entiteit zoals België zijn er echter twee belangrijke verschillen die dit verband problematisch zouden kunnen maken. Ten eerste is het per definitie waar dat wij na onze dood niet meer (in de gewone zin) leven, maar natuurlijk niet dat wij na de dood van ons land niet meer leven. Dit eenvoudig verschil blokkeert een hele lijn redeneringen die door filosofen vaak gebruikt werd om ons met de gedachte van onze dood te verzoenen. "Waarom zouden we ons zorgen maken over onze dood?" vragen ze. "Zolang we leven is de dood er niet – geen probleem dus –, en zodra we gestorven zijn zijn wij er niet meer – en dan dus ook geen probleem." Dit filosofisch trukje kan ons dus met de dood van België niet helpen wegens het vermelde verschil. Maar filosofen hebben in de loop van de eeuwen allerlei andere denkstrategieën ontwikkeld. In plaats van het gebeuren na de dood proberen weg te denken, hebben ze er ook hun aandacht op geconcentreerd om zich ervan te overtuigen dat dat "ander leven" hoogstwaarschijnlijk zou moeten meevallen. Deze alternatieve denkstrategie ligt voor de hand wanneer het slechts over de dood van een institutionele entiteit gaat, waarna een ander leven voor de betrokkene individuele personen heelwat minder hypothetisch is dan na hun eigen dood.

Laat ons dus even deze suggestie volgen en speculeren over wat er na de dood van België zou gebeuren. Als de Europese Unie zich zou ontbinden is elke prognose praktisch onmogelijk, maar indien de Europese integratie zij het moeizaam voortgaat is er niet zoveel ruimte voor twijfel en onzekerheid.

⁸ Zie Cicero, *Tusculanes* I, 30, 74 ("Philosophorum vita commentatio mortis est."), gecommentarieerd door Montaigne (1580: I, ch.XX: "Cicero dit que Philosopher ce n'est autre chose que s'aprester à la mort. C'est ... que toute la sagesse et discours du monde se resoult en fin à ce point, de nous apprendre à ne craindre point à mourir.") en Bacon (1612: Essay n°2: "Certainly the stoics bestowed too much cost upon death, and by their great preparation made it appear more fearful... It is as natural to die as to be born.")

Voltooidde emancipatie en Wiedervereinigung

Vlaanderen eerst. Indien België zou barsten zou men zich kunnen inbeelden dat de vijf Vlaamse provincies zich met de elf Nederlandse provincies zouden verenigen om een groot Nederland te vormen. Maar sedert enkele weken weet men tot in Wallonië, dank zij een Vlaamse partijvoorzitter, dat een Antwerpenaar zich nog liever met twee Marokanen op een onbewoond eiland zou bevinden dan met twee Nederlanders.⁹ Men kan hier vermoedelijk uit afleiden dat Vlamingen zich nog liever met 4 miljoen Walen in hetzelfde overbevolkt land zouden samenwonen dan met 16 miljoen Nederlanders – en onder hun bewind. Wat een erbarmelijke bekroning dit zou betekenen voor een emancipatiestrijd van meer dan een eeuw! Overigens telt Vlaanderen meer inwoners dan Ierland, Denemarken of Finland, en niet veel minder dan Zweden of Oostenrijk, genoeg dus om een degelijke onafhankelijke lidstaat van de EU te worden die er weinig belang aan zou hebben zijn soevereiniteit met een andere grotere maar toch nog kleine lidstaat te delen.

Voor Wallonië liggen de zaken even zeker maar heel wat anders. Onafhankelijk worden is voor Wallonië niet alleen problematisch omdat het de minst bevolkte lidstaat van de EU zou worden, op zijn kleine Luxemburgse gebuur na, maar vooral omdat ze in de komende decennia nog de zware lasten zal moeten dragen van haar industriële nedergang en er dus belang aan zou hebben die lasten te delen met een grotere en meer welvarende entiteit. Om die entiteit te vinden hoeft men niet ver te kijken. Bij voorbeeld naar statistieken over de TV zenders waar de Walen zeggen dat ze vaak naar kijken: De Franse TV1 en France 2 worden elk door praktisch het zelfde percentage mensen vermeld als de Belgische RTBF (rond de 90%), France 3 komt er hoger uit (boven de 80%) dan de Belgische privé zender RTL, en ook naar de Franse TV5 wordt door een meerderheid van de Waalse kijkers vaak gekeken. (In contrast hiermee zegt slechts een minderheid van de Vlaamse kijkers dat ze vaak naar een van de drie Nederlandse zenders kijken.)¹⁰ In onze steeds meer door de televisie gedomineerde cultuur betekent dit dat de informatie en levensopvatting van de gemiddelde Waal, en nog meer van het gemiddelde Waals kind, nu massaal meer

⁹ "L'humour de Van Peel", Le Soir, 17.2.1997, p.3.

¹⁰ Zie Test-Aankoop Magazine 384, januari 1996.

lijken op die van hun Franse homologen dan het geval was niet alleen twee eeuwen geleden wanneer Wallonië kort deel heeft uitgemaakt van het Franse Rijk, maar zelfs twee decennia geleden wanneer kabeltelevisie nog niet de grootste kulturele macht was geworden, machtiger dan de pastoor, de onderwijzer en de ouders samen, in het meest gecableerde land ter wereld. Natuurlijk is niet alles wat uit Parijs door de kabel naar Wallonië vloeit pure Franse cultuur – nouvelle cuisine, de guignols de l'info en gesprekken met Derrida. Een groot deel, zoals overal, bestaat uit Amerikaanse flauwigheden, maar geselecteerd en gedubt door France 2 of TF1 bereiken ze toch Wallonië met een duidelijk French touch.

De geesten zijn dus al goed voorbereid. Indien de uitbreiding van de EU tot een grotere asymmetrie tussen de macht van de grote en kleine lidstaten zou leiden zou de invloed van Wallonië op Europese beslissingen bovendien wel groter kunnen zijn binnen Frankrijk dan indien het onafhankelijk bleef. Maar zou Frankrijk wel van Wallonië willen? Charles de Gaulle had laten weten dat wanneer een politieke autoriteit in Wallonië zou bestaan en de wens zou uitspreken om tot Frankrijk toe te treden, Frankrijk daar open voor zou staan.¹¹ Nu dat de Bondsrepubliek Duitsland zich onverwachts naar het Oosten toe heeft uitgebreid zou een verplaatsing van de Noordse grens van Frankrijk niet onwelkom zijn om het resulterende onevenwicht gedeeltelijk te corrigeren. (Het zou trouwens ook later nog anderhalf miljoen Zwitsers kunnen inspireren.) Jacques Chirac (of zijn opvolger) zou zo de Helmut Kohl van Frankrijk kunnen worden, en daardoor een oude droom verwezenlijken,

¹¹ In 1944 en 1963 had de Gaulle de rattachistische wensen van Waalse delegaties kortaf afgewezen ("Pas question d'encourager le démembrément de la Belgique.") Maar in een gesprek met Robert Liénard tegen het einde van de jaren zestig zou hij het volgende hebben gezegd: "Que peut la France? Toute intervention de sa part, si modeste soit-elle, serait immédiatement soulignée, amplifiée surtout, par les notables francophones de votre pays qui ne manqueraient pas d'invoquer l'impérialisme français, notre volonté hégémonique et tout le reste! [...] Bien entendu si, un jour, une autorité politique représentative de la Wallonie s'adressait officiellement à la France, ce jour-là, de grand coeur, nous répondrions favorablement à une demande qui aurait toutes les apparences de la légitimité. Avant, c'est impossible. J'ai pourtant la conviction que seule la prise en charge par un pays comme la France peut assurer l'avenir à vos trois à quatre millions de Wallons. [...] La politique traditionnelle de la France a toujours tendu à rassembler dans son sein les Français de l'extérieur. La Wallonie a été exclue de ce rassemblement par un accident de l'histoire. [...]" (geciteerd in de Groulart 1984: 40-41).

niet alleen van Général de Gaulle, maar ook van Général Bonaparte.¹² Denk maar even: Waterloo zou veroverd worden zonder dat dit een druppeltje Frans bloed zou kosten. Geen druppeltje bloed, maar wel een aantal miljarden, om een stuk van de Belgische schuld over te nemen en dan om jaar na jaar netto transfers te financieren. Er waren genoeg miljarden om de Société générale de Belgique te kopen. Er zouden wel ook genoeg miljarden kunnen zijn voor wat er dan zal overblijven van de Belgique tout court.

Dit betekent echter niet dat de onderhandelingen gemakkelijk zouden zijn tussen Frankrijk, Wallonië en de rest van België – die een zo groot mogelijke fractie van de openbare schuld zal willen kwijtraken. Maar redelijke compromissen zouden wel bereikbaar moeten zijn. Misschien zou Wallonië bijvoorbeeld, zoals de Val d'Aosta in Italië, van een autonoom statuut kunnen genieten, dat haar de mogelijkheid zou bieden sommige idiosyncratische instellingen te handhaven (zoals gesubsidieerde katholieke universiteiten?) en haar zelfs in staat zou stellen haar eigen cultuur beter te beschermen en te ontwikkelen dan binnen de Belgische staat mogelijk is geweest¹³. Misschien ook zou de overgave van een aantal miljarden openbare schuld gekoppeld kunnen worden met de opoffering van een plekje land – de Voeren, bij voorbeeld, indien Vlaanderen voorgoed José Happart kwijt zouden

¹² Uit een reis naar België tegen 1790 kwam Talleyrand (later Napoleon's Minister van Buitenlandse zaken en in 1830 Franse vertegenwoordiger op de onderhandelingen die tot het ontstaan van België leidden) met het volgende bericht terug: "Il n'y a point de Belges; il n'y en eut jamais, il n'y en aura jamais: il y a des Français, des Flamands ou Hollandais (c'est la même chose) et des Allemands." (geciteerd in Robberechts en van der Straeten 1969: 39).

¹³ Wanneer men in Vlaanderen los over "Walen" spreekt wanneer men het over alle Franstalige Belgen heeft veegt men een belangrijke onderscheiding af. Het taalkundige feit dat het Brabants, het Limburgs, het Oost-Vlaams en het West-Vlaams meer afwijken van de dialect van de Ile de France dan het Picardisch en het Waals, en het historische feit dat de Vlaamse beweging om verschillende redenen sterker en succesvoller is geweest dan de Waalse beweging veranderen weinig aan een fundamentele historische symetrie tussen de minachting, onderdrukking en marginalisering van de Vlaamse en Waalse culturen door de Brusselse francofone bourgeoisie. Zie bijvoorbeeld de "Manifeste de la culture wallonne" (1983), die de frustratie van de Waalse cultuurwereld uitdrukte en o.a. tegen de keuze van Brussel als hoofdstad van de Franse Gemeenschap protesteerde. Zie ook de scherpzinnige analyse van buitenlandse waarnemers in Karmis & Gagnon (1996: 461-462)

willen zijn en Parijs er niet tegen zouden opzien een plaatsje voor hem te maken in hun Assemblée nationale.

De hoofdstad van het vierde Rijk

De post-belgische toekomst van Vlaanderen en Wallonië zijn dus duidelijk genoeg. Maar wat zou er met Brussel gebeuren? Volledig omringd door een onafhankelijk Vlaanderen, zetel van de meeste Vlaamse instellingen, is het niet vanzelfsprekend dat de post-Belgische toekomst voor Brussel binnen Vlaanderen ligt? Helemaal niet.¹⁴ Nu al eist het geweldige inspanningen om de inkrimping van de Vlaamse bevolking in Brussel te beletten. De reden hiervoor is overduidelijk maar heeft weinig te maken met wat in de loop van de laatste twee eeuwen tot de verfransing van Brussel heeft geleid: een paar minuten meer rijden, en men kan een goedkopere woning vinden in een omgeving die tegelijkertijd groener, zekerder en Vlaamser is. Indien Vlaanderen steeds beter zou doen wat zij zelf doet – wat het milieu betreft, bijvoorbeeld, of het openbaar vervoer – en indien de "faciliteiten" afgeschaft zouden worden in een onafhankelijk Vlaanderen – wat redelijk te verdedigen zou kunnen zijn in een verenigd en steeds mobieler Europa, om meer kwetsbare culturen en talen te beschermen –, zou deze druk steeds sterker worden. Men zou dan echt een zeer sterke emotionele band moeten koesteren met het huis van zijn voorouders, ofwel een ultra-cosmopolitische kunstenaar zijn, om als Vlaming de economische wetten van de onroerende goederensector te trotseren en in Brussel te blijven wonen.

Betekent dit dat de verfransing van Brussel – waarvan ik persoonlijk een typisch "slachtoffer" ben – zich dan onontkoombaar zou voltooien? Helemaal niet. Onze communautaire twisten over Brussel zijn slechts een ruzie tussen een rat en een muis terwijl de kat aan het naderen is. Om dit te begrijpen laat ons even wat grandioze afstand nemen. In het jaar 800 wordt Karel de Grote in Aachen keizer

¹⁴ Marnix Gijsen (1979: 9) had gelijk: "In 1977 zijn de Vlamingen in Brussel definitief in een getto beland. [...] De Vlamingen weten voortaan dat zij in Brussel, in het hart van Brabant, een kleine, steeds aangevreten minderheid zullen zijn, die onder de steeds groeiende arrogantie van de francofonen zal te lijden hebben." Alleen de waarheid van het laatste zindeel was, om redenen die ik in de volgende paragrafen schets, tot het korte termijn beperkt.

gemaakt van het Westers Rooms Rijk. Dit zal leiden tot de oprichting, in 963 in Rome, van het Sacrum Imperium Nationae Germanicae, het eerste Heilige Römische Reich Deutscher Nation, dat pas zal eindigen met de overwinning van Napoleon over Pruisland in Iena in 1804. Over de veel kortere tweede Reich (1871-1918) en derde Reich (1933-45), die van Bismarck en Hitler, die respectievelijk met de eerste en tweede wereldoorlog eindigden, hoef ik hier niets te zeggen, maar wel over wat als het vierde Reich beschreven werd in het betoog van een Duitse collega die voor wat opschudding zorgde op een symposium dat ik laatst in Oslo bijwoonde.¹⁵ Dit vierde Heilige Römische Reich begint niet in Aachen maar in Bonn, waar Jean Monnet in mei 1950 Bondskanselier Konrad Adenauer een bezoek brengt om hem iets volkomen nieuws voor te stellen: een Europees Rijk dat op gelijkheid zou rusten, niet op de hegemonie van één natie. Adenauer antwoordt dat zijn land uit de geschiedenis geleerd heeft hoe vruchteloos het streven naar hegemonie is en dat hij voortaan de verwezenlijking van het voorstel van Monnet – de zogenaamde plan Schuman – als zijn belangrijkste taak beschouwt.¹⁶ Net zoals het eerste duizend jaar eerder ontstond dit "vierde Reich" officieel in Rome, toen het Verdrag van Rome in maart 1957 door de eerste zes lidstaten van de Europese gemeenschap ondertekend werd. In de loop van de eeuwen was natuurlijk heelwat veranderd: het ging nu over een common market, niet over een heiliges Reich, en de paus was niet aanwezig.

Mooi verhaal, maar wat heeft dit allemaal met Brussel te maken? Het antwoord ligt voor de hand. Een rijk, zelfs een rijk die op gelijkheid steunt, heeft een hoofdstad nodig. Luxemburg heeft het niet willen zijn, en Brussel is het dus geworden. In alle rijkshoofdsteden van de geschiedenis werd en wordt de taal van het rijk gesproken. In een op gelijkheid steunende Rijk kan men een tijdje met de gedachte blijven spelen

¹⁵ Zie Koslowski (1997) over de translatio imperii ad Francos en de verschillende restaurationes imperii.

¹⁶ Hier is het antwoord van Adenauer, zoals Monnet het in zijn Mémoires rapporteert: "Cette initiative, voici vingt-cinq ans que je l'attends. En nous y associant, mon gouvernement et mon pays n'ont aucune arrière-pensée hégémonique. Depuis 1933, l'histoire nous a appris combien pareilles préoccupations sont vaines. L'Allemagne sait que son sort est lié à l'Europe occidentale. [...] Monsieur Monnet, je considère la réalisation de la proposition française comme la tâche la plus importante qui m'attende. Si je parviens à la mener à bien, j'estime que je n'aurai pas perdu ma vie." (Monnet 1976: 366-67)

dat alle talen, of een aantal talen, een gelijk statuut vergund zou worden. Maar deze illusie kan niet lang overleven, vooral wanneer het Rijk uitgebreid wordt naar landen waar nog meer verschillende talen gesproken worden en wanneer de groeiende omvang van de beslissingen die gemeenschappelijk genomen moeten worden interactie eist ver buiten de kringen van een kleine polyglote elite. De κοινή, de lingua franca, de communicatietaal van het nieuw egalitair Rijk, wat zou die kunnen zijn? Natuurlijk geen van onze drie mooie nationale talen, wel die van Hollywood, van Nature, van het internet en van de Spice Girls.

Maar gesteld dat Engels steeds meer, en steeds exclusiever de taal wordt van de Europese bureaucratie, hoe kan dit enige beduidende invloed hebben op de post-belgische toekomst van Brussel? Krachtens de maximin wet die onvermijdelijk interactie in een meertalig milieu regeert. Dit is een ietwat esoterische wijze om het volgende proces te beschrijven. Hoe groter de Europese Unie wordt en hoe omvangrijker haar bevoegdheden, hoe meer mensen in Brussel zullen komen wonen, uit Finland, uit Hongarije, uit veel ander landen, van wie verwacht zal mogen worden dat zij zich degelijk in de taal van het Rijk kunnen uitdrukken, maar niet in een van onze locale talen, zij het alleen maar omdat veel van hen niet zullen weten hoeveel jaren zij in Brussel zullen blijven werken en wonen. Ik denk hier niet alleen aan de beamten en politici verbonden met de Europese Commissie, de Europese Raad of het Europees Parlement, maar ook aan allerlei lobbyisten, aan internationale advocatenbureau's bij wie de lobby's klant zijn, aan masseuses die de advocaten van de lobby's helpen relaxeren, enz., dus aan een snel zwellende cosmopolitische gemeenschap waaraan men niet alleen woningen zal moeten bezorgen, maar ook scholen, crèches, sportcentra, hospitalen, kerken, enz., en op een wijze die ze niet in een min of meer luxueuze ghetto opsluit, maar ze met de rest van de bevolking integreert. Zonder adequate integratie van deze groeiende minderheid – wat plichten (inclusief belastingplicht) en rechten (inclusief stemrecht) betreft – bestaat geen leefbare toekomst voor Brussel. Eenmaal dit beseft zal zijn, zal het maximinproces zich langzaam maar zeker in gang zetten: wanneer men tegelijkertijd door mensen begrepen moet worden die in verschillende maten verschillende talen kennen kiest men niet de taal waarvoor de gemiddelde kennis de grootste is – wat in het Brussels geval nog lang, misschien wel "altijd", het Frans zal blijven – maar de taal waarvoor de geringste kennis (de kennis bij de beduidende gesprekspartner bij wie die kennis de geringste is) de grootste is. Deze taal is nu al vaak het Engels, en zal het steeds vaker worden.

De post-belgische toekomst van Brussel is dus die van de cosmopolische hoofdstad van het vierde Roomse Rijk, waar simultaan een grote hoeveelheid moedertalen gesproken zou zijn – vooral Frans, Vlaams en Arabisch in die volgorde, maar voor alle drie in steeds kleinere proporties –, waar het schoolsysteem zo georganiseerd zouden zijn dat getto's vermeden zouden worden, waar de kennis van talen grote aandacht zou krijgen en waar iedereen het Engels als werktaal zou leren te gebruiken. De politieke instellingen van onafhankelijk Vlaanderen zouden er gerust mogen blijven, gedeeltelijk om een kleine Vlaamse bevolking te helpen verankeren in deze historisch Vlaamse stad, maar vooral als symbolisch bewijs van één dimensie van de menselijke vooruitgang: voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid zou een land definitief zijn hoofdstad, de zetel van zijn centrale politieke instellingen, in het buitenland durven vestigen. Voor het Paleis van de Natie, nu het federaal Parlement, zou men zonder moeite een ander gebruik vinden. Voor het koninklijk Paleis zou dit misschien niet eens nodig zijn: voor een dynastie die onder Britse toezicht met een Duits-Frans koppel begonnen is vindt men wel een geschikte rol in de hoofdstad van het vierde Rijk.

Zo ben ik klaar met deze post-mortem speculaties, met deze poging om over de dood van België te filosoferen door zich de waarschijnlijke vorm van het leven na de dood in te beelden, die in een bredere historische ontwikkeling te situëren en er een positieve zin aan te geven: als voltooiing van een emancipatiebeweging voor het Vlaamse volk, als toetreden tot volledig lidchap van de grote Franse natie voor de Waalse regio, en als aanvaarding van de logische gevolgen van een volkomen nieuwe historische rol voor de hoofdstad Brussel. Filosofie als temmen van de gedachte van de dood neemt hier de vorm van een oefening in filosofie van de geschiedenis, waardoor het onontkoombare tot bestanddeel omgevormd wordt van een positief project, dat een basis biedt voor onze hopen en een horizon voor onze acties.

Onze keuzes oriënteren

Deze aard van filosoferen is al wat meer naar mijn smaak dan eenvoudig gaan opgraven wat andere filosofen eerder geschreven hebben. Daarom heb ik er ook meer tijd aan besteed, op een wijze die in het vervolg ook nog nuttig zal blijken. Maar toch is het een manier om als filosoof over dit onderwerp te werk te gaan die ik vastberaden verwerp. Waarom? Ik heb straks aangekondigd dat er twee belangrijke verschillen waren tussen onze dood als personen en de dood van zulke institutionele entiteiten als België. Eén was dat we na onze dood (in de gewone zin) niet meer leven, terwijl we er (hoogstwaarschijnlijk) wel nog zullen zijn na het verdwijnen van België – en dit is precies wat mijn post-mortem speculaties zinvol maakte. Maar er is een tweede, nog belangrijker verschil. Over onze eigen persoonlijke dood bestaat een soort zekerheid die over de dood van institutionele entiteiten zoals België niet kan bestaan. Aan de eerste kunnen we niet ontsnappen, maar aan de tweede wel. De eerste filosofische vraag over de toekomst van België is daarom niet zozeer, zoals door Cicero of Montaigne gesuggereerd, hoe wij ons tot een onvermijdelijke dood moeten voorbereiden, maar eerder of we die dood willen. Dit brengt ons tot een andere klassieke stelling over het verband tussen filosofie en de dood, waarvan de beroemdste uitdrukking te vinden is in de eerste zin van Le Mythe de Sisyphe (Camus 1942: 15): "Il n'y a qu'un problème philosophique vraiment sérieux : c'est le suicide."

De suggestie is hier natuurlijk niet dat de vraag of België moet sterven voor ons – en nog minder voor anderen – de enige, of de belangrijkste vraag is in de wereld. Men kan zich veel andere vragen stellen over de toekomst, en veel van hen zijn zonder twijfel belangrijker. Mijn "existentialistische" suggestie is alleen dat de dood van België niet als een onvermijdelijk, onontkoombaar natuurverschijnsel beschouwd moet worden, waartoe wij wijs genoeg moeten zijn ons aan te passen, maar dat ze alleen zal gebeuren als wij dit willen, omdat wij de makers zijn van onze toekomst. Of deze toekomst de zelfmoord van België inhoudt hangt van onze keuze af, van onze visie over wat wenselijk is en wat niet.

Hoe kunnen we dan een antwoord vinden op de vraag naar de wenselijkheid van de dood van België? Zeker niet door hartstochtelijk "België barst!" beginnen te schreeuwen of door in paniek te schieten bij de loutere gedachte dat België zou kunnen verdwijnen. Er is hier een leven na de dood die beslist geen nirvana zal zijn maar ook geen hel hoeft te worden en waar men gerust, serene over kan denken. Om

te kunnen bepalen of zelfmoord in dit geval wenselijk is of niet zal men onvermijdelijk een aantal hypotheses moeten maken over wat er zou gebeuren onder verschillende variantes van beide opties – zoals ik dat daarjuist gedaan heb, in mijn vorige oefening (die daarom relevant blijft), voor de waarschijnlijkste variante van de eerste optie. Maar wat eerst en vooral gedaan moet worden is even nadenken over het doel, over het evaluatiecriterium, over de principes die ons moeten leiden wanneer we deze keuze moeten maken. En dit zal me nu – eindelijk ! – de gelegenheid geven te schetsen hoe ik geloof dat filosofen wél te werk moeten gaan over zulke vragen als de toekomst van België, en, algemener, hoe ik geloof dat de politieke filosofie vandaag beoefend moet worden – trouwens niet alleen door vakfilosofen – en hoe ik die zelf in mijn eigen werk en activiteit poog te beoefenen.

Die praktijk van de politieke filosofie bestaat onvermijdelijk uit twee delen, een ethische, moraalfilosofische reflectie over de doeleinden, en een persoonlijke synthese van wat over de werkelijkheid geweten is dat nuttig kan zijn om de implicaties van deze doeleinden te concretiseren. Logisch gezien komen de doeleinden eerst en de concrete middelen later, maar in de praktijk vertrekt men vaak van uitdagingen, van het besef dat sommige middelen die tot nu toe gebruikt waren niet meer deugen, om dan over te gaan naar een explicitering van coherente principes die onze keuzes moeten leiden en vervolgens naar de formulering van concrete voorstellen die voor de huidige uitdagingen "geschikte" oplossingen bieden of deze uitdagingen zelf gebruiken om verder in de "goede" richting vooruit te gaan.

Twee uitdagingen

Welnu, welke zijn, voor de toekomst van België als zulke, de centrale uitdagingen? Ik zal er slechts twee vermelden. De eerste werd scherpzinnig uitgedrukt in een bekende passage van een grote klassieke tekst van de politieke filosofie, het hoofdstuk over nationalisme in John Stuart Mill's Considerations on Representative Government. Op de eerste bladzijde vermeldt Mill de Vlamingen en de Walen als een merkwaardige uitzondering op de algemene regel dat nationale identiteit vaak gepaard gaat met ras of taal.¹⁷ Maar op de volgende bladzijde spreekt

¹⁷ "A portion of Mankind may be said to constitute a Nationality if they are united among themselves by common sympathies which do not exist between them and any others. [...] This feeling

hij zijn beroemde veroordeling uit van multinationale, en vooral meertalige, democratische staten. De intrinsieke onstabieleit waar Mill het hier over heeft bestaat niet onder een despotisch regime, waar het volk niet aan het woord komt, zoals het Oostenrijk van zijn tijd, of het Spanje van Franco, of het Belgisch Koninkrijk zolang het geregeerd werd door een kleine franstalige elite. Die onstabieleit ontstaat alleen onder "free institutions", onder democratische instellingen, wanneer het volk, of eerder de volkeren, aan het bewind zijn:

"Free institutions are next to impossible in a country made up of different nationalities. Among a people without fellow-feeling, especially if they read and speak different languages, the united public opinion, necessary to the working of representative government, cannot exist. The influences which form opinions and decide political acts are different in the different sections of the country. An altogether different set of leaders have the confidence of one part of the country and of another. The same books, newspapers, pamphlets, speeches, do not reach them. One section does not know what opinions, or what instigations, are circulating in another.¹⁸ [...] For the preceding reasons, it is in general a necessary condition of free institutions that the boundaries of governments should coincide in the main with those of nationalities." (Mill 1861: 292-294)

Dit is de eerste uitdaging, die voor elke plurinationale – en vooral meertalige – democratische staat geldt: de ontwikkeling van twee of meer openbare forums die des te meer van elkaar losgekoppeld zijn, hoe minder men de andere taal of talen kent en hoe minder men de media van de andere taalgemeenschap leest of ernaar

of nationality may have been generated by various causes. Sometimes it is the effect of the identity of race and descent. Community of language, and community of religion, greatly contribute to it. [...] None of these circumstances, however, are either indispensable, or necessarily sufficient by themselves. Switzerland has a strong sentiment of nationality, though the cantons are of different races, different languages, and different religions. [...] The Flemish and the Walloon provinces of Belgium, notwithstanding diversity of race and language, have a much greater feeling of common nationality than the former have with Holland, or the latter with France." (Mill 1861: 291)

¹⁸ Hier is één cijfer uit het continukijkonderzoek van de BRTN Studiedienst (Brussel, februari 1996), die de relevantie hiervan in het België van heden evident maakt: in 1995 was het aandeel van de RTBF in de televisietijd van de Vlamingen 0.7%.

luistert of kijkt. De toepassing hiervan op de huidige situatie in België is duidelijk genoeg.¹⁹

De tweede uitdaging betreft specifiekere die multinationale staten, zoals België, die er in de loop van de tijd in geslaagd zijn een omvangrijk solidariteitsstelsel op te richten, door een geleidelijke uitbreiding van sociale verzekeringsmechanismen (en voorzieningen van openbare goederen) op het gebied van pensioenen, gezondheidszorg, werkloosheid, gezinsvoorzieningen en onderwijs. Om de intensiteit van de eerste uitdaging wat te verzachten heeft men in de meeste multinationale democratieën een grote hoeveelheid bevoegdheden gedecentraliseerd. Maar veel van die gedecentraliseerde bevoegdheden – bij voorbeeld, in de Belgische federale staat, inzake milieu, tewerkstelling of onderwijs – oefenen rechtstreeks of onrechtstreeks, op kort of lang termijn, een beduidende invloed op de transferstromen die, via de solidariteitsstelsels van één regio naar een andere vloeien. Een slordig milieubeleid, bij voorbeeld, of een plethora van kinesisten, of een kortzichtig tewerkstellingbeleid in één van de regio's vermenigvuldigen de behoeftes, of soms de pseudobehoeftes, die er tenminste gedeeltelijk op koste van het federaal solidariteitsstelsel, en dus van de bevolkingen van de andere regio's, bevredigd moeten worden. Efficiëntie en billijkheid zijn het niet altijd eens, maar in dit geval convergeren ze om een dergelijk systeem te veroordelen: het is tegelijkertijd inefficiënt en onrechtvaardig – en daarom op termijn onhoudbaar – de dure smaken of het laxisme van één regio grotendeels door de andere regio's te laten dragen.

Vier overtuigingen

¹⁹ J.S. Mills vriend, de Gentse liberale denker Emile de Laveleye (1871: 137), past expliciet aan het geval van België een gelijkaardige redenering toe: "C'est le mouvement démocratique qui a donné naissance à la question des nationalités et des langues. Quand les riches et les nobles discutent, administrent et gouvernent, il leur importe assez peu de quelle langue ils se servent. [...] La question flamande surgira donc le jour où le peuple sera admis dans les comices, et ce jour-là, si l'on n'y met beaucoup de modération d'une part et beaucoup d'habileté de l'autre, notre existence nationale pourra se trouver en péril."

Deze zijn twee ernstige uitdagingen, die zeker de dood van België zouden kunnen veroorzaken indien er niets aan gedaan wordt. Maar eerst hoeft men zich af te vragen of België wel gered moet worden. België is een institutionele entiteit, geen persoon, en het in leven houden van België, indien de moeite waard, zou dus geen doel in zichzelf zijn, maar slechts een middel voor bredere doeleinden. Welke zijn deze bredere doeleinden? Hier bereikt de politieke filosoof de kern van zijn domein. Mijn eigen antwoord op deze vraag heb ik op systematische wijze uitgelegd en verdedigd in Real Freedom for All (Van Parijs 1995), op minder systematische maar konkretere wijze in Solidariteit voor de 21e eeuw (Van Parijs 1996) en, in samenwerking met een aantal collega's, in een bijzondere nummer van de Revue nouvelle (mei-juni 1997) die, onder de titel Repenser la solidarité, een reeks voorstellen op geërgumenteerde wijze ter discussie stelt. Ik zal hier niet herhalen wat ik daar geschreven heb, ik zal het hier niet eens samenvatten. Ik zal mij er toe beperken kort, en dus onvermijdelijk dogmatisch en elliptisch, vier van mijn cruciale overtuigingen te formuleren wat de inhoud van de relevante bredere doeleinden betreft en hun implicaties voor de wenselijke toekomst van België.

Ten eerste: In België, in Europa, in onze wereld, op dit einde van de 20e eeuw, is het centraal politiek doel rechtvaardigheid, opgevat als een coherente combinatie van vrijheid en gelijkheid, van tolerantie en solidariteit. In mijn eigen variante van deze liberaal-egalitaire, of pluralistisch-solidaristische rechtvaardigheidsopvatting betekent dit precieser de maximering van de reële vrijheid – de middelen, niet alleen de rechten – van diegenen die er het minste van hebben.²⁰

Ten tweede: Er kan geen principiële ethische rechtvaardiging bestaan om die rechtvaardigheid, die gelijkheid, die solidariteit te beperken tot de leden van een ras, van een geslacht, van een volksgemeenschap. Zoals de 16de eeuwse Leuvense humanist Juan Luis Vives (1526: lxxiiii) dat mooi uitdrukt in zijn De Subventione Pauperum, de eerste grote bijdrage tot het denken over de welvaartstaat: wanneer het gaat over mensen in nood wiens dorp vernield is door de oorlog, dan is er "gheen differentie tusschen Juede oft Griecke, Wale oft Vlaminck, Inghelse oft Schotte".

²⁰ Voor uitvoerige kritische discussies van deze variante, zie o.a. Barry (1996), Selznick & al. (1996), Vallentyne (1997) en, in het Nederlands, Vandeveldde (1997).

Ten derde: Dit betekent echter niet dat de optimale schaal om de solidariteit te organiseren noodzakelijk de maximale schaal is. Als men de solidariteit op een efficiënte, duurzame wijze wil organiseren is het vaak wijs een kleinere schaal te kiezen, zodat informatie over de behoeftes en controle over het gebruik van de middelen betrouwbarer kunnen zijn, en zodat individuele personen en politieke beslissers meer verantwoordelijkheid kunnen dragen voor de gevolgen van hun voorkeuren en keuzes. Deze efficiëntieargumenten voor een kleinere schaal zijn soms geneutraliseerd door efficiëntieargumenten voor een grotere schaal: bredere risicodeling, schaalectonomieën in de uitwerking en uitvoering van de regelingen, besparing van talloze complicaties wanneer er veel interregionale mobiliteit is, enz.²¹ Maar vooral wanneer de optie voor een grotere schaal een beduidende stijging van de culturele heterogeneiteit van de betrokkene bevolking impliceert zijn de efficiëntieargumenten voor een kleinere schaal ernstig te nemen.

Ten vierde: Aan de andere kant leven we nu in een wereld waar kapitaal, geschoolde arbeid, ondernemingen en aanvraag voor de producten steeds mobieler worden. In Europa is dit niet uitsluitend te wijten aan de zogenaamde globalisering – de ontwikkeling van wereldwijde markten – maar nog meer aan de afschaffing van allerlei expliciete en impliciete hindernissen binnen de Europese Unie. Deze dubbele ontwikkeling heeft als gevolg dat het steeds moeilijker wordt een sterke solidariteit in stand te houden op het niveau van een natiestaat.

Mobiliteit en de inkrimping van de Laffer heuvels

Dit kan wellicht op nuttige wijze uitgelegd worden met de hulp van een eenvoudig "filosofisch" diagram die de duurzame per capita opbrengst van de belastingen (b) voorstelt als een functie van de belastingvoeten op kapitaal (t_K) en op

²¹ Zie Pacolet, Spinnewyn, Van Eeckhoutte & Van Rompuy (1993) en Closon, Marchand & Van Parijs (1997) voor een discussie van zulke efficiëntieargumenten voor enige aspecten van het Belgisch sociale zekerheidsstelsel.

arbeid (t_L).²² Met "duurzame per capita opbrengst" wordt die opbrengst bedoeld die men nog zal blijven oogsten wanneer alle economische agenten zich aan de corresponderende belastingvoeten zullen hebben aangepast, gedeeld door het aantal inwoners in het betrokken land. In het eenvoudigste geval wordt verondersteld dat beide belastingen proportioneel aan het niveau van kapitaal- of arbeidinkomen zijn. Maar de redenering kan veralgemeend worden als men plaats wil maken voor progressieve of regressieve belastingen, en ook voor andere vormen van belasting, bij voorbeeld op consumptie, op energieverbruik, of op de winsten van de bedrijven.²³

Wanneer de belastingvoet op kapitaalinkomen (t_K) nul is is de opbrengst van deze vorm van belasting (b_K) natuurlijk nul. Wanneer t_K toeneemt groeit deze opbrengst. Maar hoe hoger t_K wordt, hoe meer kapitaalinkomen verdwijnt, omdat er minder gespaard of minder productief geïnvesteerd wordt, of omdat het kapitaal naar het buitenland vlucht. Zo wordt een punt bereikt van waar af elke verhoging van de belastingvoet een inkrimping van de opbrengst veroorzaakt. Dit leidt tot een zogenaamde Laffer curve die eerst stijgt en dan daalt als gevolg van de negatieve invloed die een belasting uitoefent op de grondslag waarop die verheven wordt. [Zie diagram 1.] Om de relatie tussen de belastingvoet op arbeidinkomen (t_L) en de corresponderende opbrengst (b_L) voor te stellen kan men een gelijkaardige Laffer curve gebruiken. Die zal ook eerst stijgen, maar vermoedelijk langer, en dan dalen, maar vermoedelijk trager, o.a. omdat arbeidinkomen over het algemeen minder gemakkelijk naar het buitenland vlucht dan kapitaalinkomen. De twee relaties (die trouwens ook van elkaar afhankelijk zijn) kan men dan in een synthetische driedimensionele diagram samenbrengen. [Zie diagram 2.] Aan elke combinatie van de belastingvoeten op kapitaal- en arbeidinkomen (t_K en t_L) correspondeert nu een punt op de oppervlakte van een heuvel. De hoogte van dat punt (en daardoor de vorm van de heuvel) wordt bepaald door de totale per capita belastingopbrengst (b) die de corresponderende combinatie van belastingvoeten duurzaam kan teweegbrengen. De top van de heuvel stelt dan de maximale duurzame per capita opbrengst voor.

²² Een "filosofisch" diagram is een denkmiddel dat op intuïtieve, synthetische en gestyliseerde wijze de essentie van een belangrijk verschijnsel poogt weer te geven, zonder de pretentie te hebben de gekozen waardes van de parameters door betrouwbare schattingen te kunnen rechtvaardigen.

²³ Zie bij voorbeeld Canto, Joines & Laffer (1983).

Op deze achtergrond is nu voor ons de volgende vraag van groot belang. Wat gebeurt er wanneer de mobiliteit van productiefactoren toeneemt, bij voorbeeld als gevolg van globalisering of van de oprichting van de grote Europese markt? Heel eenvoudig: het is alsof U in deze heuvel een punaise ging drukken en die daardoor van jaar tot jaar wat platter maakte. Hoe groter de (reële en potentiële) mobiliteit, hoe gevoeliger het belastbaar inkomen is aan een verhoging van de belastingen en hoe moeilijker het is de middelen te vinden om de openbare uitgaven te financieren. Dit verklaart waarom landen die steeds rijker worden – o.a. wegens de opportuniteiten die door een meer open markt geschapen worden – het tegelijkertijd steeds moeilijker vinden genoeg geld te verzamelen om voor het onderwijs, het kindergeld, de werkloosheidsuitkeringen, de gezondheidszorg, de pensioenen enz. van al hun leden te betalen.

Voor wie belang hecht aan een sterke, grootmoedige solidariteit is dit erg genoeg, maar het kan nog erger gemaakt worden. Laat ons veronderstellen dat België's solidariteitsstelsels gedecentraliseerd worden naar de drie gewesten, die tegelijkertijd een totale fiscale autonomie krijgen.²⁴ Er ontstaan dan drie heuveltjes in plaats van één, die de potentiële per capita belastingopbrengsten van Vlaanderen, van Wallonië en van Brussel weergeven. [Zie diagram 3.] Eén gevolg is dat de hoogte van de relevante heuvel – dwz de solidariteitsmogelijkheden – nu niet meer dezelfde is voor de inwoners van de drie regio's, en dit zal diegenen storen die, zoals Vives, acten dat er in de nood "gheen differentie" zou mogen bestaan "tusschen Juede oft Griেকে, Wale oft Vlaminck". Maar dit is hoogstwaarschijnlijk net het ergste gevolg voor wie in solidariteit gelooft. Het cruciaal punt hier – en wellicht ook het cruciaal punt voor de toekomst van België – is eerder dat de verdriedubbeling van de heuvel gepaard gaat met een inkrimping van elk van de drie nieuwe heuvels. Dat de potentiële totale belastingopbrengst kleiner zou zijn in elk van de gewesten dan in België als geheel is vanzelfsprekend. Maar waarom zou de duurzame potentiële per capita opbrengst overal kleiner moeten zijn? Is het niet even duidelijk dat de solidariteitsmogelijkheden van gewesten die rijker zijn dan het gemiddelde groter gaan worden, terwijl die van de armere gewesten gaan inkrimpen? Helemaal niet, wanneer men rekening houdt met de aardrijkskundig-economische bijzonderheden van België.

²⁴ Pleidooien voor een grote uitbreiding van de fiscale autonomie van de gewesten vindt men bij voorbeeld in De Batselier (1997) en Suy (1997).

In de buurt van Brussel – en in ons klein land is men vlug in de buurt van Brussel – kunnen bedrijven tussen de drie gewesten bewegen zonder hun arbeiders te verliezen en kunnen belastingplichtigen van een naar een van de andere twee gewesten verhuizen zonder daardoor te ver van hun werk te gaan wonen. Dit betekent dat er veel te winnen zal zijn voor elk van de autonoom geworden gewesten door de belastingen en sociale bijdragen op mobiele bedrijven en hun werknemers te verminderen, en de belastingen op rijke belastingplichtigen te verlagen, om ze op hun fiscaal territorium te behouden of aan te trekken. Het hoogstwaarschijnlijk resultaat van deze verscherpte fiscale concurrentie is dat het maximaal duurzaam niveau van de opbrengst van de belastingen in elk van de drie gewesten zal dalen, en dat daardoor overal minder beschikbaar zal zijn voor sociale solidariteit en andere openbare uitgaven.

De taak van de filosoof en België als taak.

Deze zeer gestylizeerde analyse zou in verschillende richtingen gepreciseerd, genuanceerd en uitgebreid moeten worden.²⁵ Maar ik heb er genoeg van gezegd om tegelijkertijd de aard van het werk van een politieke filosoof op dit gebied te illustreren en om mijn antwoord te schetsen op de vraag over de toekomst van België.

Van een politieke filosoof mag niet verwacht worden dat hij een gedetailleerde prognose zou geven over wat onder verschillende scenario's zal gebeuren, maar wel

²⁵ Een voorbeeld van mogelijke (en belangrijke) uitbreiding is de exploratie van een confederaal systeem waarin soevereine deelstaten o.a. fiscale overeenkomsten met elkaar zouden kunnen maken. De zwakte van dit confederaal model als oplossing voor ons "Laffer" probleem wordt besproken, in verband met federaal België en de Europese Unie, in Roland, Vandeveld & Van Parijs (1997). Ze was al krachtig beklemtoond in een passage van de Federalist Papers (die de grondwet van de Verenigde Staten inspireerden) over het toenmalig politiek systeem van de Veredigde Provincies: "Such is the nature of the celebrated belgic confederacy, as delineated on parchment. What are the characters which practice has stamped upon it? Imbecility in the government; discord among the provinces; foreign influence and indignities; a precarious existence in peace, and peculiar calamities from war. It was long ago remarked by Grotius that nothing but the hatred of his countrymen to the house of Austria kept them from being ruined by the vices of their constitution." (Hamilton & al. 1788, p. 170).

dat hij de economische analyse die dergelijke prognoses te gronde ligt begrijpt, en zijn eigen kritische synthese uitwerkt op basis van de vaak fragmentaire, soms tegenstrijdige economische en sociaal-wetenschappelijke literatuur.²⁶ Op grond van deze synthese – natuurlijk altijd weerlegbaar door nieuwe feiten of argumenten – en van zijn weloverwogen ethische waardes en principes kan en moet hij zich dan uitspreken over de richting waarin men hoeft te gaan en vaak ook (omdat het niet van alleen gaat) te strijden.

Welke die richting is, wat de toekomst van België betreft, zal wel nu, in het licht van mijn vierde punt, duidelijk zijn geworden. Wie ernstig in edelmoedige en duurzame solidariteit gelooft, zelfs binnen zijn eigen regio, moet er het hoogste belang aan hechten een organisatie van de solidariteit op federaal niveau te behouden, tenminste zolang er geen vergelijkbare Europese solidariteit is ontstaan.²⁷ Dit betekent dat federaal België niet mag sterven, indien we de moeizame vooruitgang van de sociale solidariteit in de XXe eeuw niet willen verspillen door die te laten ontmantelen door fiscale en parafiscale mededinging.²⁸ Dit project is niet louter defensief. Want de twee uitdagingen die het bestaan van België bedreigen – democratische meertaligheid en de decentralisering van een aantal bevoegdheden

²⁶ Zie Cremer & al. (1995) en Wildasin (1997) voor selectieve overzichten van de literatuur. Onder bepaalde voorwaarden kan bij voorbeeld aangetoond worden dat grotere fiscale decentralisatie tot meer en niet minder herverdeling zou leiden: verondersteld dat als gevolg van de decentralisatie de fiscale mobiliteit niet veel groter wordt terwijl de "median voter" nu meer heeft aan herverdeling wegens een groter vertrouwen in de efficiëntie van het herverdelingsproces, dan kan fiscale autonomie het politiek-economisch evenwicht in de richting van meer solidariteit verplaatsen (zie bv Hamilton & Slutsky 1997).

²⁷ Het groot belang van het vierde punt in de huidige Belgische situatie betekent niet dat het derde punt helemaal vergeten mag worden. Een herstructurering van de federale solidariteit in de richting van meer decentralisering kan in het perspectief dat ik hier verdedig wenselijk en zelfs nodig zijn, maar als middel om die federale solidariteit duurzaam te maken, niet als een eerste stap in de richting van haar ontmanteling. Zie Roland, Vandeveldde & Van Parijs (1997).

²⁸ De hypothetische integratie van Wallonië in Frankrijk en van Vlaanderen in Nederland zou de geschetste fiscale competitie vermoedelijk wat verzachten – omdat er dan relatief minder te winnen zou zijn voor twee van de drie betrokkene fiscaal autonome overheden – maar niet wegwerken.

die de solidariteitstromen beïnvloeden – betreffen problemen die niet alleen de duurzaamheid van de Belgische solidariteit bemoeilijken, maar ook de duurzaamheid van gelijk welke solidariteit die aan onze geglobaliseerde wereld aangepast is, en daarom noodzakelijk in een meertalige en gedecentraliseerde politieke entiteit ontwikkeld zal moeten worden.

België is dus geen doel in zichzelf, ook niet een schat die men absoluut zou moeten bewaren. Het is eerder een taak die niet alleen van belang is voor onszelf, maar ook voor veel anderen binnen en zelfs buiten Europa. Het is een moeilijke maar boeiende taak die er fundamenteel in bestaat aan te tonen dat een sterke solidariteit mogelijk is in een gedecentraliseerde en meertalige democratische staat.

In juni 1916 schreef Herbert Hoover aan Emile Francqui: "[someday] it will be necessary to make a directory to embrace the names of all the gentlemen who have performed the task of 'saving Belgium' and I shall be proud enough to get among the letter Hs inside the directory".²⁹ Wie weet, misschien bestaat er een kans dat ik met deze Francquilezing in datzelfde boek een klein plaatsje verdiend zal hebben tussen de "letter Vs" – tenminste indien het voedsel dat België kan redden ook "food for thought" kan zijn. En zou ik vandaag een filosoof zijn, zou ik me dagelijks inspannen in het kader van een leerstoel voor economische en sociale ethiek, als ik niet geloofde dat redelijk, kritisch, onpartijdig denken de loop van de geschiedenis kon beïnvloeden?

Literatuur

Bacon, Francis. 1612. Essays, Oxford: Clarendon Press, 1890.

²⁹ Nash (1988: 209).

Barry, Brian. 1996. "Real Freedom and Basic Income", Journal of Political Philosophy 5, 242-276.

Canto, V.A., Joines, D.H. and Laffer, Arthur B. Foundations of Supply-Side Economics. Theory and Evidence, New York: Academic Press, 1983.

Closon, Marie-Christine, Marchand, Maurice & Van Parijs, Philippe, "Repenser la solidarité avec les malades", in Repenser la solidarité, numéro spécial de La Revue nouvelle 5-6, mai-juin 1997, 71-85.

Cremer, H., Fourgeaud, V., Monteiro, M.L., Marchand, M. & Pestieau, P. 1995. "Mobility and Redistribution. A Survey", mimeo.

De Batselier, Norbert. 1996. "Meer Vlaamse herkenning is meer decentralisatie", De Standaard, 3 oktober 1996.

de Groulart, Claude. 1984. De Gaulle: "Vous avez dit Belgique?", Lausanne: Pierre-Marcel Favre.

de Laveleye, Emile. 1871. "Encore la question flamande", in E. de Laveleye, Essais et études, Gand: J. Vuylsteke & Paris: F. Alcan, Volume 1, 1894, 134-143.

Gijzen, Marnix. 1979. Uit het Brussels getto, Brussel: Manteau.

Hamilton, A., Madison, J. and Jay, J., Federalist Papers, New York: The New American Library of World Literature, 1964.

Hamilton, Jonathan H. & Slutsky, Steven M. 1997. "Decentralizing Taxation and Public Expenditure in a Federation", Annales d'économie et de statistique 45, 202-218.

Karmis, Dimitrios & Gagnon, Alain-G. 1996. "Fédéralisme et identités collectives au Canada et en Belgique: des itinéraires différents, une fragmentation similaire", Canadian Journal of Political Science 29 (3), 435-68.

Koslowski, Peter. 1997. "Fatherland Europe? On European and National Identity and Democratic Sovereignty", in Democracy and the European Union (A. Follesdal & P. Koslowski eds.), Berlin-Heidelberg-New York: Springer, 214-230.

Michat, René & de Waelhens, Alphonse. 1949. "Du caractère des Belges", Les Temps Modernes, mars 1949.

Mill, John Stuart. 1861. Considerations on Representative Government, Oxford, Blackwell, 1948.

Monnet, Jean. 1976. Mémoires. Paris: Fayard.

Montaigne, Michel Eyquem de. 1580. Essais, 3 vol., Paris: Garnier, 1962.

- Nash, George H. 1983. The Life of Herbert Hoover. Vol. I. The Engineer, 1874-1914, New York: Norton.
- Nash, George H. 1988. The Life of Herbert Hoover. Vol. II. The Humanitarian, 1914-1917, New York: Norton.
- Pacolet, J. , F. Spinnewyn, W. Van Eeckhoutte & P. Van Rompuy, Sociale zekerheid in een federaal België., Leuven / Amersfoort : Acco, 1994, 46 p.
- Platon, Oeuvres complètes, Paris: Les Belles Lettres, 1968.
- Robberechts, Fons & van der Straeten, Jan. 1969. De Kwestie. Geïllustreerde generiek van de Vlaamse Beweging. Hasselt: Uitgeverij Heideland.
- Roemans, Rob & van Assche, Hilda. 1963. Frans Van Cauwelaert, Hasselt: Heideland.
- Roland, Gérard, Vandevelde, Toon & Van Parijs, Philippe, "Repenser la solidarité entre régions et nations", in Repenser la solidarité, numéro spécial de La Revue nouvelle 5-6, mai-juin 1997, 144-157.
- Selznick, Philip, Melnyk, Andrew, Fleurbaey, Marc & Arneson, Richard. 1996. "A Symposium on Philippe Van Parijs's Real Freedom for All", The Good Society 6 (2), 1996, 38-51.
- Suy, Eric. 1996. "Een staats hervorming gebeurt niet in het ijle", De Standaard, 28 oktober 1996.
- Vallentyne, Peter. 1997. "Self Ownership and Equality: Brute Luck, Gifts, Universal Dominance, and Leximin", Ethics 107 (2), 321-43.
- Vandevelde, Toon. 1997. "Is een basisinkomen nodig om zo veel mogelijk reële vrijheid te garanderen ?", Tijdschrift voor Filosofie, te verschijnen.
- Van Parijs, Philippe. 1992. "Penser par soi-même", in Plus de questions, plus d'université. Comment former des intellectuels universitaires ? (C. Derenne ed.), Louvain-la-Neuve: Fédération des Etudiants Francophones, 25-31.
- Van Parijs, Philippe. 1995. Real Freedom for All. What (if anything) Can Justify Capitalism ?, Oxford: Oxford University Press.
- Van Parijs, Philippe. 1996. Solidariteit voor de 21e eeuw, Leuven & Apeldoorn: Garant, 1996.
- Vives, Jan Loys. 1533. Secours van den Aermen, Antwerpen, 1533 (Nederlandse vertaling van Ludovicus Vives, De Subventione Pauperum Sive Humanis Necessitatibus, Brugge, 1526), Brussel: Valero & Zonen, 1942.

Wildasin, David E. 1997. "Income Distribution and Redistribution in Federations,
Annales d'économie et de statistique 45, 291-313.